

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI INTELLEKTUAL QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Altibayeva G.M.

Termiz davlat Pedagogika instituti o‘qituvchi

Tayanch so‘zlar: rejalashtirish, tashkilot, faoliyat, imkoniyat, xususiy turkumlar, tashkil etish.

Ключевые слова: планирование, организация, деятельность, возможность, частные категории, организация.

Key words: planning, organization, activity, opportunity, private categories, organization.

Резюме:

Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual qobiliyatini shakllantirish tizimini takomillashtirish yo‘llari. Innovatsion ta‘lim texnologiyalari vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual qobiliyatini shakllantirish jarayonlari usul va metodlari va innovatsion ta‘lim texnologiyalari vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual qobiliyatini shakllantirish ijtimoiy- muammo sifatida haqida yozilgan.

Резюме:

В данной статье речь идет о путях совершенствования системы формирования интеллектуальных способностей детей дошкольного возраста. Написаны методы и способы формирования интеллектуальных способностей дошкольников с помощью инновационных образовательных технологий, а также формирование интеллектуальных способностей дошкольников с помощью инновационных образовательных технологий как социальная проблема.

Summary:

This article is written about methods and methods of forming the intellectual ability of preschool children with the help of innovative technologies and the formation of intellectual ability of preschool children with the help of innovative technologies as a social problem.

Kirish. Bola shaxsini rivojlanishida tasviriy faoliyat yetakchi rol o‘ynaydi. Tasviriy faoliyat maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual qobiliyatini shakllantirishda alohida o‘rin tutadi. San‘at markazida bolalarning tasviriy faoliyati tashkil etiladi. Tasviriy faoliyat bolalarni qiziqarli faoliyat turlaridan biri bo‘lib, unda inson hayotidagi barcha voqea va hodisalarni ifodalash, o‘zaro muloqatga kirishish va ijobiy munosabatlarni shakllanish imkonini beradi.

Bolaning intellektual qobiliyati, ma'naviy dunyoqarashi va hissiy olamiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. "Til va nutq" markazida narsa-buyum nomi bilan rasmlar, turli vositalar orqali tanishsa, "Qurilish va konstruksiyalash" markazida uning tuzilishi, tashqi belgilarini o'rganadi. "Ilm-fan va tabiat" markazida ushbu buyumlar, uning ahamiyati va zaruriyati, o'ziga xos xususiyatlarini o'zaro muloqat jarayonida anglaydi, kuzatuv, tahliliy suhbat, audio va videovositalar orqali tushinib yetadi. "Syujetli-rolli o'yinlar va dramalashtirish" markazida bolalar turli rollarni ijro etish orqali aqliy faoliyati va intellektual qobiliyati rivojlanadi. Mazkur yondashuv guruhdagi bolalarni bir vaqtning o'zida turli faoliyat bilan band qilish, faoliyat mazmunini o'rganilayotgan mavzuga yo'naltirish jarayonlari integratsiyalangan mashg'ulotni tashkil qiladi.

Tahlil va natijalar. Bunda tarbiyachidan faollik, intellektuallik va moslashuvchanlik bilan yondashish talab etiladi. Bir markazdagi bolalarning qo'lga kiritgan yutug'i, ikkinchi markazdagi faoliyat uchun imkoniyat yaratadi. Ya'ni bola oldin o'zlashtirgan ma'lumot zamirida keyingi qadamlarni amalga oshiradi. Bolalar faoliyatini bu tarzda tashkil etish konsentrik yondashuv hisoblanadi. Amaliyotning ko'rsatishicha, bolalar asta-sekin tarbiyachi ko'rsatgan usullardangina foydalanadi. Shuning uchun bolaning ilk yoshidan unga harakatlarni amaliy namoyish qilish lozim. Ta'lim jarayonida bolalarning ishi tahlil qilinadi va to'ldiriladi yoki bola uchun qiziqarli bo'lgan harakat namuna sifatida ko'rsatiladi, taqqoslanadi (rasmlar, qurish yasash, loy va plastilin bilan) bolalarga namuna alohida bir stolda joylanadi.

Tajribaning ko'rsatishicha, bolalar juda chuqur o'ylaydi, qiziqish bilan o'z ishini namunaga taqqoslaydi, hech ham xato qilmaydi, xatto mayda elementlargacha fahmlaydi. Ushbu jarayonlar bolalarda mustaqil samarali refleksiv faoliyatning rivojlanishiga amaliy yordam beradi. Pedagogik jarayonlarni amalga oshirishda tarbiyachilar bolalarga qulay sharoit va o'z kuchiga ishonch hissini ta'minlashi lozim. Tarbiyachi bolalarning o'zlashtirish darajasi, ularning intellektual pozitsiyasini rivojlantiradi va mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi, imkoniyat va shart-sharoitlarni yaratadi. Tarbiyachi ta'lim jarayonida o'zaro ta'sir (hamkorlik) va insonparvarlikka yo'naltirilgan pedagogik munosabatlarni amalga oshiradi. Tarbiyachi ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik munosabatlarning tarkibiy qismi bo'lgan muloqot quyidagi shakllarda uyushtiriladi:

- pedagogik jarayonni loyihalash;
- tarbiyalanuvchilar guruhi bilan muloqotga kirishish;
- rivojlantiruvchi pedagogik jarayonda muloqot jarayonini boshqarishni tashkil etish;
- faoliyatni amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan muloqot tizimining andozasini yaratish;

– tarbiyalanuvchilar bilan bevosita muloqotni tashkil etish kabilar.

Ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilar orasidagi o‘zaro munosabat va muloqotning bir necha turlari mavjud bo‘lib, ular sust-ijobiy, barqaror hamda beqaror bo‘ladi.

Ta’limiy omillarni yaratishga mo‘ljallangan innovatsion texnologiyalar tarbiyachilarning tarbiyalanuvchilarga muloqot asosida ta’sir etish yo‘llarini ham o‘z ichiga oladi. Ayrim metodlar yoki muloqot turlari bolalarni intellektual qobiliyatini shakllantirishda alohida samaradorlikka ega. Ular ishontirish, isbotlangan natijalarga asoslanish, bevosita va bilvosita ta’sir, o‘z-o‘zini tarbiyalash va o‘zaro ta’sir metodlari.

Innovatsion ta’lim texnologiyalari maktabgacha ta’lim jarayonini yaxlit tizim sifatida tasavvur etish imkonini beradi. Maktabgacha ta’lim jarayoni ta’lim texnologiyasining asosi ta’lim maqsadi, mazmuni, shakli, metodi, vositalari, tarbiyalanuvchi va tarbiyachilar o‘zida mujassamlashtirgan tizimdir. Ular o‘zaro aloqadorlikda maktabgacha ta’lim jarayonining mohiyatini belgilaydi.

Maktabgacha ta’lim jarayoni quyidagilarga muvofiq tarzda tashkil etiladi:

1. Bolalardagi intellektual qobiliyat, kognitivlik, kommunikativlik, ijtimoiy-lashish va rivojlanish kabi ehtiyojlarning vujudga kelishi;
2. Kognitivlikka bo‘lgan qiziqshning uyg‘onishi;
3. Tarbiyalanuvchilarga mo‘ljallangan mashg‘ulotlar mazmunini belgilash;
4. Innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida intellektual qobiliyatni shakllantirish omillarining mavjudligi kabilar.

Amaliyotda oqlangan har qanday innovatsion texnologiya tarbiyalanuvchi shaxsini faollashtirishga va intellektualligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tarbiyalanuvchi shaxsining mustaqillik, tashabbuskorlik, javobgarlikni his etish, tanqidiy fikrlash kabi sifatlarini rivojlantirish shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tizimi vositasida amalga oshiriladi.

Bunda tarbiyalanuvchi ta’lim tizimiga moslashtirilmay, aksincha, ta’lim-tarbiya jaranida erkinlikka intilishi, mustaqilligi, shaxsiy fikrlarning mutloq o‘ziga xosligi, o‘z-o‘zini namoyon qilish ehtiyojining mavjudligi kabilarni hisobga olgan holda, unga uning o‘ziga xosligini ta’kidlash, o‘z-o‘zini rivojlantirish imkonini berish va buning uchun qulay pedagogik sharoit yaratish lozim. Chunki, har qanday tarbiyalanuvchi o‘ziga xosligini namoyon qilishga intiladi. Bolalarni intellektual qobiliyatini shakllantirishga insonlar hati-xarakati va kattalar mehnati haqida tushunchalar berish orqali erishiladi.” Mening oilam”, “Mening sevimli bog‘cham”, “Men sevgan yurt”, “Mening ona Vatanim”, “Bizning milliy armiya”, “Vatanim bayrog‘i” mavzulari bolalarni intellektual-hissiy rivojlantiradi va va shu orqali bolalarga aqliy tarbiya beriladi. Atrof olam bilan tanishtirish orqali bolalarga aqliy tarbiya ham beriladi. Aqliy tarbiya bilish faoliyati bilan

birga zamonaviy yondashuvlar asosida amalga oshiriladi. Natijada, o'quv-tarbiyaviy faoliyat bolalarda intellektual tasavvurlarni shakllantiradi. Ularda insonlar, atrof olam, (o'simliklar va hayvonlar), predmetlarga (insonning turmush tarzi, hayvon va o'simliklarning hamda, suv, havo va tuproqning zarurligi) qiziqishni rivojlantiradi; uy-ro'zg'or buyumlari (kiyimlar, poyabzal, idish-tovoq, mebel) ularning belgi va vazifalari bilan tanishtiradi; o'zi haqida ilk tasavvurlarni shakllantiradi; bolaning ijtimoiy muhitda o'z o'rniga ega bo'lishi "Men va tengdoshim", "Mening o'rtog'im", "Mening obod mahallam", oila a'zolari (ona, ota, buvi va buva, aka-uka, opa-singillar) bilan munosabatlarga tayyorlaydi.

Maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchi shaxsiga faoliyatli yondashuv texnologik tizimning konsepsiyasini ifodalab, bunda tarbiyalanuvchi shaxsining erkinlikka intilishi, bir butunligi, mustaqil bilim olishi, o'zligini namoyon etishi va faolligi ta'minlanadi

Demak, tarbiyalanuvchilarining intellektual qobiliyatini shakllantirishda quyidagi pedagogik imkoniyatlarni inobatga olish zarur sanaladi:

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tashkil etiladigan o'quv seminarlari, seminar-treninglar, ochiq mashg'ulotlar, o'zaro mashg'ulot kuzatishlar, turli kechalari, ilmiy-amaliy uchrashuvlar, masofadan o'qitish shuningdek, turli to'garaklar, fasllar bilan bog'liq tadbirlar, turli mavzularda tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy kechalar, davra suhbatlari hamda soha vakillari bilan uchrashuvlar uzluksizligi va uzviyligini ta'minlash.

2. Tarbiyalanuvchilarining intellektual qobiliyatini shakllantirish jarayonlarini samarali tashkil etish.

3. Turli mavzular bo'yicha tashkil etiladigan seminar trening jarayonlarida tarbiyachilar innovatsion yondashuv asosida tarbiyalanuvchilar intellektual qobiliyatini shakllantirishga kreativ yondashishi, o'z ustida muntazam ishlashi, mustaqil ta'lim va ma'lumotlar olish ehtiyojlarini boyitib borish;

4. O'rganiladigan mavzularni o'zaro bog'liqligi, aloqadorligi va izchilligi hamda ketma-ketligi asosida rejalashtirish.

5. Tarbiyalanuvchilarining intellektual qobiliyatini shakllantirish jarayonlariga alohida e'tibor qaratish.

6. Tarbiyalanuvchilarining intellektual qobiliyatini shakllantirish jarayonlarini qiyosiy tahlil qilish.

Ushbu jarayonda tarbiyalanuvchi shaxsining intellektual qobiliyati jadal rivojlanishi, moddiy-ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirishi ta'minlanadi.

Agar tarbiyalanuvchi mashg'ulotlar mazmun-mohiyatini anglay olmasa, kerakli ma'lumotga ega bo'lmasa yetarlicha rivojlanmay qoladi. Shunday qilib, mashg'ulotlar mazmun-mohiyati tarbiyalanuvchi shaxsi rivojlanishining asosiy birligi hisoblanadi. Shaxsning intellektual qobiliyatlarini o'rganishga G.Eyzenk,

S.K.Annamuratova, L.S.Vygotskiy, R.Sternberg va boshqalarning tadqiqotlari muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, V.N.Drujinin shaxsning intellektual qobiliyatlari muammosini operativ yondashuv doirasida, ya'ni intellektning G-omilli modellarida ko'rib chiqadi.

Fransuz olimi J.Piaje intellekt va aqliy faoliyat tushunchalarini ajratib, intellektni "yangi sharoitlarga aqliy moslashish" deb talqin qilishni taklif qildi.

Tadqiqotchilar o'z g'oyasini amaliyotda sinab ko'rish maqsadida shogirdi T.Simon bilan hamkorlikda bolalar intellektning rivojlanish darajasini o'lchash uchun psixologik aqliy testlar ishlab chiqdilar. Ushbu konsepsiyaga asoslangan holda Bine shunday masalalarni tanladiki, bunda bolaning ilgari bilimlari va ko'nikmalarini qo'llash imkoniyatlari sezilarli darajada kamaytirildi. A.Bining maqtovg'a sazovar jihatlaridan biri shuki, u har bir yosh davri uchun shunday testlar seriyasini tuzishi kerakki, toki uning yechilishi faqat shu davrga ta'lluqli bo'lsin deya yosh davrlari hususiyatlariga alohida to'xtalib o'tish zarurati haqida fikrlar bildirdi.

V.D.Shadrikov intellektga ma'naviyat bilan ma'naviy qobiliyatlarning birgalikdagi komponent tarzida qaraydi. Bunga muvofiq bu funksiya o'rab turgan voqelikni oddiy baholash emas, balki insonning ma'naviy jihatlarini bilan solishtirishi va shaxsning ichki o'zgarishlarini belgilovchi sotsial muhit bilan o'zaro ta'sirlashuvini muvofiqlashtiradi.

Gilford o'zining kubik yordamida tafakkur o'lchamlaridan operatsiyalar bilish funksiyasi, xotira, divergent va konvergint tafakkur, baholash, mazmun: obrazli, belgili, semantik, xulqiy, natija: elementlar, darajalar, aloqa, munosabat, tizim, sistema, o'zgartirish, islohat: qo'llash, tadbiiq qilish kelib chiqqan holda 120 ta o'ziga qobiliyat turlarini ajratib berishga harakat qiladi.

Bugungi kunda MTT trbiyalanuvchilarining ta'lim-tarbiya jarayonidagi faolligini oshirishga qaratilgan bir nechta o'qitish uslublari ham mavjud bo'lib bir nechta o'qitish uslublari ishlab chiqilgan: muammoli o'qitish, intellektual faoliyatlilikni ifodalovchi turli rolli o'yinlar, treninglar, bahs munozaralarni tashkil qilish va hokazolardir. Intellektual qobiliyatini shakllantirishda ayniqsa treninglarning o'rni beqiyosdir. Sababi trening o'tkazish jarayonida tarbiyalanuvchilarning intellektual qobiliyati o'sadi, nutqi ravon bo'ladi, tafakkuri rivojlanadi, muloqotga tez kirisha oladigan bo'ladi. Shu sababli treninglarni verbal va noverbal ko'rinishda tashkil etish mumkin.

Treningni noverbal (so'zsiz, mimika, pantomimika, qarash va hokozolar) ko'rinishda tashkil qilgan tarbiyachi gapirayotganida har bir qatnashuvchini ko'z ostida tutishi, hammaga bir xil e'tibor berishi va guruhdagi ba'zi tarbiyalanuvchilarga xayrixoh bo'lib qolmasligi lozim. Xonada guruhning diqqatini buzmasdan harakat qilishi (tez-tez va maqsadsiz yurishlardan qochishi,

shuningdek, guruhga o'zi ko'rinmaydigan joydan turib gapirishi) kerak bo'ladi. qatnashuvchilarning bosh qimirlatishi, tabassumi va xatti-harakatlari nimanidir aytmoqchi ekanligiga, xohishi borligiga e'tibor berishi kerak bo'ladi.

Treningni verbal ko'rinishda tashkil etilsa, tarbiyachi savollarni shunday tuzishi kerakki, asosan qatnashuvchilar gapirsin. Bunda tarbiyachiga ochiq savollar yordam beradi: "Siz bu haqda nima deysiz", "Nimaga", "Qanday...", "Agar..." va qokazolar. Agar qatnashuvchi "Ha", "yo'q" deb javob bersa, "Nimaga shunday gapiryapsiz" deb so'rash maqsadga muvofiq bo'ladi. Bundan tashqari boshqa qatnashuvchilardan ham so'rash kerak tasdiqlangan fikrlarga qo'shiladimi?

Tarbiyachi trening o'tkazish jarayonida o'z ovozinging ohangiga e'tibor berishi, sekin va aniq gapirishi kerak bo'ladi. qatnashuvchilarni ko'proq gapirishga undash kerak. Ularda mazkur texnologiya Tarbiyachi o'zining va qatnashuvchilarning so'zga chiqishi vaqtini hisoblashi lozim bo'ladi. Hamma savollarga faqat o'zi javob bermasligi, qatnashuvchilar bir-birlarining savollariga javob berishi mumkinligini unutmasligi lozim. Bahs natijalarini xulosa qilishda har bir mashg'ulot qatnashchisining muhokama qilinayotgan muammoni mohiyatini to'g'ri tushunayotganini aniqlab, keyin umumiy xulosa chiqarish kerak. Agar tarbiyachining shaxsiy tajribasi mazkur baxsga mos kelsa, qatnashuvchilar fikrlarini mustahkamlab "Bu menga o'tgan yilgi voqeani eslatadi" – deyishi mumkin.

Ta'lim-tarbiya jarayoni bilan bog'liq bunday pedagogik holat yoki munosabat mazkur jarayonni pedagogik texnologiyalar orqali tashkil etishni va ularni keng qo'llashni taqazo etadi.

MTTda ta'lim tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish ta'limning yangi usullari va shakllarini amaliyotga qo'llash va shu orqali intellektual qobiliyati shakllangan, ijodkor, ijtimoiy faol, yuksak ma'naviyatli, ijodiy va mustaqil fikr yurita oladigan, davlat, jamiyat va oila oldida o'z burchini va javobgarligini his etadigan barkamol shaxsni kamolga yetkazish ularning oila va qalbiga mustaqillik va milliy istiqloq g'oyasini singdirish, zamonaviy bilim ko'nikma va malakalari bilan qurolangani nazarda tutadi.

Mazkur vazifalarni bajarilishi va muvoffaqiyatli hal etishishi, avvalo ta'lim tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalaridan keng qo'lashda foydalanishni taqozo etmoqda.

Yangi munosabatlarda o'ziga xos jihatlari an'anaviy ta'lim shaklidan tubdan farq qilib tarbiyalanuvchilarni intellektual qobiliyati, mustaqilligi, bilimlarni chuqur o'rganishga bo'lgan qiziqishini ortirish imkoniyatlarni chegaralamasdan erkin tanlash huquqini berish sanaladi.

Ta'lim-tarbiya jarayoni bilan bog'liq bunday pedagogik holat yoki munosabat mazkur jarayoni innovatsion texnologiyalar orqali tashkil etishni va ulardan keng qo'llashni taqozo etadi.

Xulosa. O'zbekistonda ta'lim-tarbiya sohasini isloh qilishning asosiy omillaridan biri "shaxs manfaati va ta'lim ustivorligi"dir. Bu omil davlatimizning ijtimoiy siyosatini belgilab berganligi tufayli ta'limning yangi modeli yaratildi.

– Pedagogik texnologiya (PT)-shunday bilimlar sohasiki, ular yordamida 3-ming yillik davlatimiz ta'lim sohasida tub burilishlar yuz beradi, tarbiyachi faoliyati yangilanadi, tarbiyalanuvchining intellektual qobiliyati, uning tafakkuri, dunyoqarashi mustaqil fikrlashi va ijodiy yondashuvi shakllanib boradi.

Barron va Volshava tajribalar shu narsalarni ko'rsatadiki murakkab chizmalar va rasmlar yaratilishi shaxsning ijobiy xususiyatlari bilan uning intellektual imkoniyatlari o'zaro uzviy bog'liqdir. Nuqtaning tezligi surati hukmning beixtiyorligi va mustaqilligi qiziqishlarining kengligi va oqilligi kabilar.

Olimlardan J.Kettell, D.Golland, M.Makkennon, S.Madli, kabilarning intellektni o'lchab beruvchi, mezon vazifasini o'tovchi testlarini boshqarishda sinaluvchilarning shaxsiy fikr hamda mulohazalarni o'rganish hech qachon foydadan holi emasdir. Koliforniya ta'lim muassasasida olib borilgan tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, yetarlicha ijodkor bo'lgan insonlar sezilarli darajada intellektual ustunlikka ega bo'lishlari shart emas, chunki ularning intellektual darajasi o'z – o'zidan yetarlicha yuqoridir. Ijodkor shaxsning ritmik xususiyatlari mohiyatlari shundaki, u bolaning rostgo'yiligi tasavvur qilish, ko'rsatkichi ajablanishi taajublanishi bilan etuk amaliy turmushlar tajribisiga ega bo'lgan tajriba ishidagi kishining bilish mahoratini o'ziga birlashtira olishga qodir bo'lishi.

Adabiyotlar:

1. Bola huquqlari to'g'risida konvensiya. "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni.–T.: Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi, 2008. – 34 bet.
2. Djuraeva B.R., Umarova X.A., Tojiboeva H.M., Nazirova G.M. «Maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonining sifati va samaradorligini takomillashtirishning pedagogik tizimi» / monografiya // Toshkent, Real print. – 2017. 160 b.
3. Yo'ldoshev J.G'., Usmonova S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. T.: RTM, 2004.-B.104.
4. Shodmonova Sh. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi (o'quv-metodik qo'llanma). - T.: "Fan va texnologiya", 2008, 160 bet.